

CYNGOR BWRDEISTREF SIROL RHONDDA CYNON TAF

GRŴP LLYWIO'R CABINET AR FATERION Y GYMRAEG

9 HYDREF 2019

**GWASANAETHAU'R GYMRAEG - STRATEGAETH HYBU'R GYMRAEG -
ADRODDIAD CYNNYDD**

**ADRODDIAD CYFARWYDDWR MATERION IECHYD A DIOGELWCH Y
CYHOEDD, A GWASANAETHAU CYMUNED MEWN TRAFODAETH GYDA
DEILIAD Y PORTFFOLIO PERTHNASOL, Y CYNG. G. HOPKINS**

AWDURON: Wendy Edwards, Cyfarwyddwr Gwasanaeth - Gwasanaethau Cymuned
(01443 425512)
Steffan Gealy, Rheolwr Gwasanaethau Cymraeg (01443 570002)

1. DIBEN YR ADRODDIAD

- 1.1 Diben yr adroddiad yma yw darparu trosolwg i Grŵp Llywio'r Cabinet ar faterion y Gymraeg o gyflawniad y Cyngor yng nghyd-destun Strategaeth Hybu'r Gymraeg, a gafodd ei chymeradwyo ar 25 Ionawr 2017.

2. ARGYMHELLION

Dyma'r argymhellion i aelodau Grŵp Llywio'r Cabinet ar faterion y Gymraeg:

- 2.1 Nodi cynnwys yr adroddiad;
- 2.2 Ystyried a oes angen rhagor o wybodaeth;
- 2.3 Cymeradwyo parhau i weithredu'r Cynllun Gweithredu yn amodol ar ychwanegu camau pellach i fynd i'r afael â meysydd penodol sydd angen eu gwella. Mae'r rhain wedi'u nodi yn yr adroddiad.

3 RHESYMAU DROS YR ARGYMHELLION

- 3.1 Mae'n ofynnol i'r Cyngor baratoi Strategaeth Bum Mlynedd i hwyluso a hybu'r Gymraeg yn y sir o dan Safon 145 yr Hysbysiad Cydymffurfio sydd wedi'i gyhoeddi dan adran 44 o Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011. Cafodd y Strategaeth Bum Mlynedd gyntaf ei chymeradwyo yn 2016 a'i chyhoeddi ar wefan y Cyngor ar 30 Hydref 2016.

- 3.2 Cafodd y Cynllun Gweithredu ar gyfer Hwyluso a Hyrwyddo'r Gymraeg ei gymeradwyo gan Grŵp Llywio'r Cabinet ar faterion y Gymraeg ym mis Ionawr 2017. Nodwyd mai Grŵp Llywio'r Cabinet ar faterion y Gymraeg oedd y grŵp priodol ar gyfer monitro cyflawniad y Cynllun Gweithredu.
- 3.3 Hanner ffordd drwy amserlen y Cynllun Gweithredu, mae'n briodol i Grŵp Llywio'r Cabinet ar faterion y Gymraeg ystyried cynnydd y cynllun a'i gymharu â'r targedau a'r camau sydd wedi'u nodi, gan ystyried unrhyw gamau pellach sydd eu hangen i sicrhau bod y cynllun yn cwrdd â'r amcanion sydd wedi'u nodi erbyn 2021.

4. CEFNDIR

- 4.1 Cafodd y Strategaeth a'r Cynllun Gweithredu (Atodiad 1) eu datblygu yn ystod 2016 ar y cyd â Sbectrwm, sefydliad â phrofiad helaeth o gynllunio ieithyddol; Menter Iaith ac aelodau o Fforwm Iaith, Gwasanaethau'r Cyngor a Chynghorwyr.
- 4.2 Ymgynghorwyd â thrigolion er mwyn deall yr hyn a fyddai'n eu hannog i ddefnyddio'r Gymraeg a pha wasanaethau roedden nhw o'r farn yw'r rhai mwyaf pwysig o ran hybu'r iaith. Cawson nhw eu gwahodd i roi'u barn ynglŷn â pha weithgareddau fyddai'n cefnogi'r defnydd o'r iaith orau. Cafodd yr ymgynghoriad yma ei gynnal rhwng mis Ebrill a mis Gorffennaf 2016.
- 4.3 Roedd adborth yr ymgynghoriad yn hanfodol i ddatblygiad Cynllun Gweithredu'r Strategaeth Hybu'r Gymraeg, sy'n canolbwyntio ar:
- cynyddu nifer y bobl sy'n gallu siarad Cymraeg 6.8% i 29,670 erbyn 2021;
 - cynyddu'r defnydd o'r iaith ym mhob agwedd ar fywyd cymunedol a chyhoeddus,
 - codi ymwybyddiaeth o bwysigrwydd yr iaith Gymraeg yn rhan hanfodol o hunaniaeth ddiwylliannol a chymeriad cymoedd y De.
- 4.4 Cafodd pwysigrwydd llunio Cynllun Gweithredu effeithiol i sicrhau gweithrediad llwyddiannus y strategaeth ei atgyfnerthu pan gyhoeddodd Llywodraeth Cymru ei gweledigaeth hirdymor ar gyfer yr iaith, Cymraeg 2050 - Miliwn o Siaradwyr Cymraeg, ym mis Gorffennaf 2017.
- 4.5 Mae'r Cynllun Gweithredu wedi'i rannu'n ddwy ran:
- Mae Rhan 1 yn amlinellu'r gweithgareddau a'r targedau mae'r Cyngor yn gyfrifol am eu cyflawni naill ai drwy eu darparu'n uniongyrchol neu drwy gomisiynu gwasanaethau gan sefydliadau partner;

- Mae Rhan 2 yn amlinellu'r gweithgareddau a'r targedau mae aelodau Fforwm Iaith yn gyfrifol am eu cyflawni yn unol â'u cytundebau cyllido gyda Llywodraeth Cymru a sefydliadau eraill sy'n cyd-fynd â'r Strategaeth ar gyfer Hyrwyddo a Hwyluso'r Gymraeg.

4.6 Mae pob gweithgaredd a phob targed wedi'u pennu dan y themâu canlynol:

- Addysg - o'r blynyddoedd cynnar hyd at ddarpariaeth uwchradd
- Trosglwyddo'r iaith yn y cartref
- Plant, phobl ifainc a theuluoedd
- Gweithgareddau yn y gymuned
- Cymraeg yn y Gweithle

4.7 Cafodd ei gytuno gan Brif Swyddog Grŵp Llywio'r Cabinet ar faterion y Gymraeg ar ddechrau Gorffennaf 2016 y dylai Prif Swyddog gael ei nodi ar gyfer pob cam er mwyn sicrhau atebolrwydd.

4.8 Mae'r cynnydd sy'n ymwneud â llawer o'r targedau yma yn cael eu cofnodi yn ystod proses hunanwerthuso'r Cyngor, sy'n sicrhau cysondeb ar draws cynlluniau'r gwasanaethau heb ychwanegu at lwyth gwaith y gwasanaethau. Mae'r wybodaeth yna'n cael ei chynnwys mewn Adroddiad Monitro Blynyddol i Gomisiynydd y Gymraeg.

5. Y SEFYLLFA BRESENNOL A'R CYNNYDD

5.1 Mae Atodiad 1 yn cynnwys gwybodaeth am y cynnydd hyd yma yn erbyn y targedau sydd wedi'u nodi yn y Cynllun Gweithredu. Fel y gwelir, mae cynnydd sylweddol wedi'i wneud ym meysydd rhai themâu, gyda rhai targedau wedi'u cyflawni'n barod o fewn eu hamserlenni.

5.2 Mae targedau sydd wedi'u cyflawni'n llawn a/neu sydd wedi'u hymgorffori ar gyfer y tymor hir yn cynnwys:

- Dosbarthu'r daflen 'Bod yn Ddwyieithog' a gweithredu ymgyrch farchnata i hyrwyddo buddion dwyieithrwydd
- Adleoli ysgolion cynradd neu adeiladu estyniadau i ysgolion cynradd er mwyn cynyddu nifer y lleoedd i ddisgyblion
- Llunio deunyddiau i annog rhieni i ddefnyddio'r Gymraeg gyda'u plant.
- Fe wnaeth datblygu Strategaeth ar y Cyd arwain at ddefnydd Gwasanaethau Ymgysylltu a Chyfranogiad Ieuenctid o'r Gymraeg fel iaith ar gyfer gweithgareddau cymdeithasol a hamdden.
- Sefydlu cyfres o weithdai amrywiol, e.e. drama, ar gyfer gwahanol ddiddordebau

- Sefydlu Fforymau Defnyddio Iaith yn yr ysgolion cyfrwng Cymraeg
- Trefnu cyfres o weithgareddau cymdeithasol drwy'r Gymraeg mewn ysgolion cyfrwng Cymraeg
- Mae gweithgareddau Cymraeg wedi'u cynnwys yn rhan o'r arlwy dros wyliau ysgol e.e. drwy'r Gwasanaeth Llyfrgelloedd a'r Gwasanaeth Celfyddydau.
- Mae hyfforddiant Hyrwyddwyr Iaith ar gael i staff Canolfannau Hamdden
- Mae adroddiadau rheolaidd am gydymffurfiaid y Cyngor gyda Safonau'r Iaith Gymraeg yn cael eu llunio gan Swyddog Cydymffurfio – Y Gymraeg
- Mae Strategaeth Sgiliau Iaith wedi'i datblygu ac yn cael ei rhoi ar waith
- Cafodd archwiliad sgiliau iaith ei gynnal o fewn yr amserlen ofynnol. Cafodd rhaglen hyfforddi ei gweithredu ac mae'n cael ei darparu yn barhaus
- Mae deunyddiau hyrwyddo, adnoddau ac ati wedi'u datblygu ac yn parhau i gael eu datblygu er mwyn meithrin parch tuag at ddwyieithrwydd
- Mae mewnwyd y Cyngor yn cael ei ddefnyddio i gyfeirio staff at adnoddau ac mae pob aelod o staff yn derbyn deunyddiau hyrwyddo drwy sawl cyfrwng - bydd hyn yn parhau
- Mae dewis iaith pob aelod o staff y Cyngor wedi'i gofnodi, ac mae dewis iaith pob aelod staff newydd yn cael eu cofnodi wrth iddyn nhw ddechrau ar eu gyrfaedd gyda'r Cyngor
- Mae cynlluniau sy'n meithrin amgylchedd lle mae defnyddio'r Gymraeg yn cael ei annog yn amlwg ledled pob un o swyddfeydd y Cyngor ac mae llofnod e-bost ac ati yn ddwyieithog.
- Mae cyfleusterau cyfieithu ar y pryd ar gael ar gyfer cyfarfodydd mewnol. Mae cyfieithwyr y Cyngor wedi'u hyfforddi i ddarparu'r gwasanaeth yma a bydd penodiadau newydd i Wasanaethau Cymraeg yn cael eu hyfforddi.

5.3 Mae cynnydd i'w weld yn y meysydd canlynol:

- Mae staff blynyddoedd cynnar yn cael eu cyfeirio at gymwysterau hyfforddi perthnasol;
- Mae nifer y plant sy'n mynychu darpariaeth blynyddoedd cynnar cyfrwng Cymraeg wedi cynyddu.
- Lleoliadau Dechrau'n Deg sy'n gallu dweud geiriau/brawddegau syml yn Gymraeg wedi cynyddu o ganlyniad i hyfforddiant ein tiwtor mewnol.
- Ar hyn o bryd, mae'r Cyngor wrthi'n datblygu hybiau cymunedol ac mae gweithgareddau cyfrwng Cymraeg yn cael eu hystyried drwy waith gyda phartneriaid;
- Mae'r Gwasanaeth Addysg i Oedolion yn parhau i gynnig cyrsiau cyfrwng Cymraeg ac wedi cynyddu'r ddarpariaeth ers 2016. Serch hynny, mae'n dal i fethu cynnal 5% o gynnydd o flwyddyn i flwyddyn, er

bod gweithgareddau cyfrwng Cymraeg eraill wedi'u cynnig, fel Gwau â Gwên a Chaffi Cyfeillgar (Chatty Café);

- Gosod Cysill a Cysgair ar gyfrifiaduron/llechi staff a chynghorwyr yn parhau;
- Rhyngwyneb dwyieithog ar gyfer y fewnwyd wedi'i lansio;
- Mae pob ysgol gynradd cyfrwng Cymraeg RhCT wedi cyflawni Gwobr Efydd Siartr Iaith, gyda'r wobwr gyfatebol i ysgolion cyfrwng Saesneg, Cymraeg Campus, wedi'i lansio ar draws canol de Cymru yn ystod Gorffennaf 2018.
- Fe wnaeth gofrestrïadau ar gyfer cyrsiau Cymraeg i Oedolion godi o 740 yn 2017/18 i 775 yn 2018/19;
- Mae 250 o bobl ychwanegol wedi cofrestru i dderbyn cylchlythyr e-achlysur Menter Iaith yn ystod y flwyddyn ddiwethaf;
- Mae cynllun busnes a chynllun adeiladu wedi'i ddatblygu ar gyfer Clwb y Bont - yn y broses o chwilio am gyllid i ddatblygu'r safle.

5.4 Mae'r meysydd sydd fwyaf heriol i fynd i'r afael â nhw ac/neu i fonitro'r cynnydd yn cynnwys:

- Camau sy'n ymwneud â hyrwyddo'r Gymraeg mewn ysgolion cyfrwng Saesneg. Cafodd cynnwys rhai o'r targedau hyn eu cydnabod fel rhai uchelgeisiol wrth eu datblygu, ac maen nhw'n profi i fod felly am amryw o resymau;
- Mae gweithredoedd a thargedau lle mae partneriaid yn Gyrrff Arweiniol arnyn nhw yn profi'n her o ran monitro, gan nad oes rheidrydd arnyn nhw i rannu gwybodaeth gyda'r Cyngor ac mae unrhyw gamau y maen nhw'n eu cymryd yn wirfoddol. Yn ogystal, mae'n bosibl bod adnoddau oedd ar gael pan gafodd y cynllun ei ddatblygu bellach wedi'u lleihau a/neu mae'n bosibl nad yw cytundebau meysydd penodol o waith yn bodoli erbyn hyn.

6. CAMAU NESAF

6.1 Mae'n werth nodi bod llawer iawn o waith wedi'i wneud gan wasanaethau'r Cyngor a Phartneriaid i geisio cyflawni'r targedau uchelgeisiol sydd wedi'u hamlinellu yn y Cynllun Gweithredu. Dros y ddwy flynedd nesaf, bydd angen edrych yn fanylach a chanolbwyntio ar feysydd lle bu llai o gynnydd er mwyn sicrhau bod gwelliant yn erbyn y targedau erbyn diwedd y cyfnod o Bum Mlynedd. Mae'n bosibl bydd angen:

- diwygio rhai o'r targedau i adlewyrchu amgylchiadau sydd wedi newid;
- newid gwasanaeth y Cyngor/Corff Partner i adlewyrchu newid yn strwythur neu gyfrifoldebau sefydliadol;

- trafod ffyrdd i'r elfennau sy'n cael eu harwain gan bartneriaid gael ei harolygu gyda Fforwm Iaith, a chytuno ar broses i fonitro cynnydd.
- 6.2 Mae hefyd angen ystyried datblygiadau ar lefel lleol a chenedlaethol ers 2016 wrth edrych ar y camau nesaf. Ym mis Tachwedd 2018, (*dros ddwy flynedd wedi'r gofyniad i gyhoeddi strategaeth 5 mlynedd gael ei orfodi ar y Cyngor*) cyhoeddodd Comisiynydd y Gymraeg ganllaw arfer gorau ar gyfer strategaethau pum mlynedd i gynghorau sir a bwrdeistref sirol ac awdurdodau Parc Cenedlaethol. Mae'r canllaw'n nodi'r gofynion statudol yn glir. Mae hefyd yn edrych ar elfennau hanfodol unrhyw arfer da i gefnogi'r ddwy brif elfen sy'n ganolog i'r strategaethau pum mlynedd, yn bennaf, nifer siaradwyr yr iaith a defnydd o'r iaith.
- 6.3 Mae'r Adroddiad Sicrwydd Blynyddol 2018/19 yn nodi'r meysydd allweddol canlynol fel rhai sydd angen i'w gwella:
- Serch cydnabod bod profiadau defnyddwyr yn gwella o hyd, mae angen cysondeb er mwyn magu'r ffydd ymhlith pobl bod gwasanaethau ar gael yn Gymraeg ar bob adeg, a sicrhau nad yw'r Gymraeg yn cael ei thrin yn llai ffafriol na'r Saesneg;
 - Mae angen i sefydliadau annog defnydd o wasanaethau Cymraeg, a'u gwneud yn hawdd i'w defnyddio yn ogystal â deall realiti profiadau defnyddwyr;
 - Mae angen i sefydliadau roi ystyriaeth strategol a manwl i gynyddu'u defnydd o'r Gymraeg wrth wneud penderfyniadau am bolisiâu ac mewn perthynas ag iaith gweithrediadau mewnol.
- 6.4 Fel y nodwyd yn yr Adroddiad Monitro Blynyddol i Gomisiynydd y Gymraeg, mae darparu hyfforddiant Cymraeg i 455 aelod o staff y Cyngor (Mawrth 2019) ar bob lefel ieithyddol, gyda hyfforddiant Cymraeg ychwanegol yn nhymor yr Hydref 2018 ar gyfer lleoliadau Gwasanaethau'r Blynyddoedd Cynnar a Chymorth i Deuluoedd wedi cael ei gymeradwyo. Mae'n amlwg erbyn hyn y dylai sicrhau bod plant yn gallu parhau ar hyd y continwwm ieithyddol fod yn flaenoriaeth i'r Cyngor os ydyn ni am gyrraedd ein holl rwymedigaethau statudol. Mae'n werth nodi bod 14 o'r 23 hunanwerthusiad ar gyfer 2018/19 wedi amlygu'r ffaith fod angen gwella sgiliau iaith Cymraeg staff ac roedd gan y mwyafrif o'r 14 hynny gyfrifoldeb darparu gwasanaeth rheng flaen. Bydd gwella'r ddarpariaeth i staff a'u cefnogi i wneud defnydd o'r hyfforddiant sydd ar gael yn dod yn fwyfwy pwysig wrth i'r Strategaeth Bum Mlynedd gyrraedd ei cham olaf.
- 6.5 Er mwyn cefnogi Cynghorau i wireddu nifer o'u targedau Strategaethau Pum Mlynedd, mae Llywodraeth Cymru wedi ariannu rhaglen o'r enw Cymraeg Gwaith/Work Welsh sy'n darparu hyfforddiant a deunyddiau dysgu Cymraeg am ddim am y tro cyntaf, gan wneud defnydd o dri dull:

- Tiwtora ar-lein am ddim (cyrsiau 10 awr) i ddechreuwyr;
- Dilyniant 120 awr /240 awr dros flwyddyn ariannol i gefnogi datblygu sgiliau iaith;
- Cyrsiau preswyl wythnos o hyd am ddim i alluogi dysgwyr i ddatblygu o sgiliau iaith canolradd i uwch.

6.6 Mae disgwyl i Gyngorau fanteisio ar y ddarpariaeth yma, gan ei fod yn cael ei ddarparu mewn ymatebion uniongyrchol i bryderon gan y sector am gostau hyfforddi. Mae Cyngorau Castell-nedd Port Talbot, Caerdydd, Caerffili a Cheredigion yn ogystal â rhai Byrddau Iechyd Lleol wedi dechrau rhaglenni Cymraeg Gwaith/Work Welsh. Er ein bod yn croesawu mynediad at hyfforddiant am ddim, mae hi'n parhau'n her i lenwi bylchau pan fod staff yn manteisio ar yr hyfforddiant.

6.7 Yn olaf, ar lefel leol, mae cais llwyddiannus y Cyngor i gynnal yr Eisteddfod Genedlaethol yn 2022 yn dyst i'w ymrwymiad i hwyluso a hyrwyddo'r iaith yn y sir. Bydd yn darparu cyfleoedd pellach i ddatblygu gweithgareddau Cymraeg a dwyieithog i drigolion a fydd yn cyfrannu at gyflawni nifer o'r targedau yn y Cynllun Gweithredu.

7 GOBLYGIADAU O RAN CYDRADDOLDEB AC AMRYWIAETH

7.1 Does dim angen Aseiad o'r Effaith ar Gydraddoldeb.

8 YMGYNGHORI

8.1 Cafodd proses ymgynghori ei chynnal cyn i'r Strategaeth Hybu'r Gymraeg a'r Cynllun Gweithredu gael eu cymeradwyo yn 2017.

9 GOBLYGIAD(AU) ARIANNOL

9.1 Does dim goblygiadau ariannol sy'n gysylltiedig â'r adroddiad yma. Serch hynny, fe fydd costau ac adnoddau i'w pennu mewn perthynas â gweithredu'r Strategaeth a'r Cynllun Gweithredu. Gallai peidio â chydymffurfio â safon olygu cosbau ariannol o hyd at £5,000.

10. GOBLYGIADAU CYFREITHIOL NEU DDEDDFWRIAETH BERTHNASOL

Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 a Safonau Statudol y Gymraeg 2015 sy'n rheoleiddio maes y gwaith yma.

11. CYSYLLTIADAU Â BLAENORIAETHAU CORFFORAETHOL A CHENEDLAETHOL YNGHYD Â'R DDEDDF LLESIANT CENEDLAETHAU'R DYFODOL.

12 Mae'r Gymraeg yn thema drawstoriadol yn y Cynllun Corfforaethol ac yn effeithio ar yr holl flaenoriaethau corfforaethol gan fod angen i'r Cyngor

gydymffurfio â'r Hysbysiad Cydymffurfio diwygiedig a gafodd ei gyhoeddi gan Gomisiynydd y Gymraeg ym mis Medi 2016.

- 12.1 Mae Adroddiad Cydymffurfio Blynyddol yn cael ei gyflwyno i Gomisiynydd y Gymraeg yn amlinellu'r gwaith gan y Cyngor i gydymffurfio â safonau statudol o ran y Gymraeg a fydd yn cyfrannu at nod tymor hir Llywodraeth Cymru o gyrraedd miliwn o siaradwyr Cymraeg erbyn 2050. Mae'r gwaith i gyflawni'r safonau hyn yn golygu cydweithio gyda phartneriaid a thrigolion i hwyluso ystod eang o gyfleoedd ar gyfer defnyddio'r Gymraeg mewn cymunedau ledled y sir.
- 12.2 Mae'r Gymraeg yn rhan bwysig o Nod 6 y Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol - Cymru â diwylliant bywiog lle mae'r Gymraeg yn ffynnu. Bydd hyn hefyd yn cyfrannu at greu Cymru sy'n fwy cyfartal trwy ddarparu cyfleoedd i siaradwyr Cymraeg ddefnyddio gwasanaethau'r Cyngor trwy gyfrwng y Gymraeg, os dyna'u dymuniad.

13. CASGLIAD

- 13.1 Mae cynnydd da wedi'i wneud ym meysydd allweddol o Gynllun Gweithredu Hyrwyddo'r Gymraeg, fel sydd wedi'i nodi yn adran 5 uchod. Serch hynny, mae rhai targedau yn heriol am eu bod yn uchelgeisiol iawn ac mae angen gwaith pellach dros y ddwy flynedd sydd i ddod i fynd i'r afael â nhw, ar y cyd â phartneriaid allweddol.
- 13.2 Mae hi hefyd yn amser addas i adolygu'r gweithredoedd a thargedau gyda phartneriaid i sicrhau eu bod yn parhau'n berthnasol ac yn ystyrlon tra bod newidiadau i sefydliadau a chanllawiau sydd wedi'u cyhoeddi ar lefel genedlaethol.